

אין לקרא העלון
בשעת התפילה
וקריאת התורה
חודש סיון תשע"ח
עלון מס' 17

מסילות בני תימן

על שם רבינו יחיא צאלח (מהרי"ץ) זצוק"ל, גאון רבני תימן (ה'תע"ה-ה'תקס"ו)
לאזכרו של הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל | חנוכה תרצ"ו - ה' כסליו ה'תשע"ז

mbt9710@gmail.com

המו"ל שלום צדוק

רחוב אריאלי 16/5

ביתר עילית

055-6783-221

העלון יוצא לאור בסיוע
משפחת המנוח
הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל

גלות תימן

ומבקשים עלילות דברים שימירו את דתם בר מינן. ועמדו גלילות ישראל והניחו כל מחמדיהם ושדותיהם וכרמיהם, ומסרו עצמם על קדושת השם ברוך הוא. בית הכנסת הגדול (כניסת אלעלמא) החזיקו בה מיד, ועשו אותו בית תפלה למוסלמים, וקראוהו מסגד אלגלא (סערת תימן עמוד ט').

לאחר כשנה ומחצה נתבטלה הגזירה, אך היהודים לא הורשו להתיישב חזרה בעיר צנעא. הגולים חזרו שבורים ורצוצים, לא יותר מעשרה אחוז בלבד מאלו שיצאו. גם אלו ששבו נותרו ללא קורת גג, ורכושם נשדד ונבזז על ידי הגויים. בדוחק רב הורשו להקים שכונה חדשה מחוץ לעיר. ספרי הקודש וכתבי היד כונסו לפני הגירוש בבית אחד, והופקדה שמירתם על יד אחד הגויים אשר אחר כך העלה את הכל באש. ועם חזרתם נותרו כמעט ללא ספרי קודש, פרט לאלו ספרים בודדים שלקחו עימם לגלות (חמישה ספרים למהר"ץ, עמוד נ').

עם ישראל, בכל ארצות גלותם, סבלו רדיפות ועינויים במהלך כל שנות הגלות. כמובן שאף על יהודי גלות תימן לא פסחה כוס התרעלה, באלפי שנות קיומם בארץ תימן. אחת הגזירות הקשות ביותר שחוו יהודי תימן, בשנת ה'תל"ט, הייתה גירוש יהודי העיר צנעא וכל הכפרים והיישובים שסביבותיה, אל מדבר שמם וארץ לא זרועה, במשך יותר משנה תמימה. גירוש זה הכחיד את רוב רובם של יהודי תימן ורושש אותם מכל נכסיהם, הן חפציהם המטלטלים והן קרקעותיהם.

גזירת המלך הייתה להחריב את כל בתי הכנסת שבערי תימן. הספרים וכתבי הקדש נתבזזו ביד הגויים, והיו מתפללים יחידים בסתר בבתים. אחר כך גזר המלך על היהודים שיגלו אל מדבר מוזה, והחריבו הבתים, ויש שמכרו אותן - בית ששווה אלף זהובים במאה, והשווה מאה זהובים בעשרה. והיו חרפה בגויים,

מתן תורה

מכתבי הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל

שהקב"ה נתן לנו את התורה כולה, ללא שיור למעלה. ולכן פעמים שנחלקו במתיבתא דרקיעא, וחיו לאחד מחכמי ישראל שייתן את התשובה, משום ש"לא בשמים היא" (דברים ל', י"ב). וזה מה שאומר הפסוק "קול גדול ולא יסף", שהתורה ניתנה לנו במתן תורה, אבל כדי להבין אותה צריך עמל וגיעה, כמו שכתוב "אדם לעמל יולד" (איוב ה', ז'), לעמלה של תורה. וזה מה שהיה חסר למשה, שהרי הוא קיבל את התורה, אבל בשביל להבין אותה צריך עמל.

פירוש שני בפסוק "לא יסף", דהיינו לא פסק מעמד מתן תורה. דאף שהתחיל בו' בסיון, אבל עדיין ממשיך עד ימינו, ואין התחלה ואין סוף. וזהו שכתוב שבת קול יוצאת מהר חורב ואומרת, אוי להם לבריות מעלבונה של תורה.

וביאר בספר דרך ה', שבכל חג וחג יש הארה מעין אותו חג. בפסח יש הארה של חירות, ובראש השנה יש הארה של תשובה. אבל בשבועות אין הארה מיוחדת של מתן תורה, כי ההארה של מתן תורה נמצאת תמיד, בכל השנה. וכן בזהר איתא, מאן דאשתדל באורייתא כאילו קאי בהר סיני, דהיינו שכל יום ויום ישנה קבלת התורה.

ולפי זה מובן מדוע לא קבעה התורה יום למתן תורה, כי כל יום ויום אנחנו מקבלים את התורה מהר סיני. שורש נשמתם של כל עם ישראל עמד בהר סיני, ובחג מתן תורה יש סיעתא דשמיא לקבל שפע גדול מיוחד לכל השנה, ואז סיעתא דשמיא מלווה את האדם, ויוזכה לחדש חידושים בתורה כפי ששמעה נשמתו בהר סיני.

יש להבין, מדוע התורה לא קבעה יום מתן תורה לעם ישראל, כדי שחג השבועות יחול ביום קבוע [ולא בסיוע ספירת ארבעים ותשע ימים], וכמו שאר החגים והמועדים שיש להם תאריך קבוע?

ויתבאר הענין על פי הגמרא במנחות (דף כ"ט ע"ב), בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות. ושאל משה רבינו, מי מעכב על ידך? אמר לו, רבי עקיבא בן יוסף, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו, הראהו לי. אמר לו, חזור לאחורידך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים. תשש כוחו. כיון שהגיע לדבר אחד אמרו לו תלמידיו, רבי, מנין לך? אמר להן, הלכה למשה מסיני. מיד נחה דעתו של משה רבינו, ע"כ.

וצריך להבין, מדוע חלשה דעתו של משה על כך שלא הבין?

ושמענו ממורינו ורבינו הגאון רבי שמעון בעדני שליט"א, שכוונת הדברים היא שמשה רבינו ע"ה חשב שלא קיבל את כל התורה. ועל ידי ששמע מרבי עקיבא, שאמר לתלמידיו שדבר זה הלכה למשה מסיני, נחה דעתו, שהוא אכן קיבל את כל התורה. אלא שצריך להבין, מדוע משה רבינו לא הבין את התורה שלימד רבי עקיבא, הרי הוא בעצמו קיבל את התורה הזו?

ויתבאר על פי הפסוק (דברים ה', י"ט) "קול גדול ולא יסף", שנחלקו בביאור הפסוק "ולא יסף", האם הכוונה שהקול הפסיק, או להיפך שהקול לא הפסיק, וכמו הפסוק באסתר (ט', כ"ח) "וזכרם לא יסוף מזרעם", דהיינו שלא יפסק לעולם. ולפי הצד שלא יסף, היינו שפסקה נתינת התורה, הביאור הוא

מערכת מסילות בני תימן קוראת לציבור לשלוח שאלות במנהגי תימן וכן תולדות חכמי ורבני תימן

ובל"ג נפרסמן בעלונים הבאים. לפרטים בפלאפון 055-6783221

בית הכנסת וישיבת מהרי"ץ שבצנעא

בשנת ה'תס"ח התחיל רבינו צאלח זצ"ל, סבו של מהרי"ץ, בבניית בית הכנסת בית צאלח הגדול. יחד עם סעידי בן יוסף צאלח, שהקדיש את ביתו לבית הכנסת, השתדל רבינו צאלח זצ"ל וקיבץ כסף מהקהל, וכך קנה עמודים, עציץ ואבנים, העמיד בנאים וזכה את בית הכנסת (בואי תימן עמוד רנ"ט).

בשנת ה'תק"י, ביום י"ג בכסלו, מכרו משפחת צאלח את בית הכנסת לשר שלום עראק, מחמת שתערערו יסודותיה, ולא היה להם ממון כדי לשקמה.

בשנת ה'תקכ"ב גזר המלך אלמהדי עבאס בן אלמנצור חסי, להחרים את כל בתי הכנסת בעיר הבירה צנעא. הציבור נתפורו להתפלל בבתי, את ספרי התורה הגלו והניחו בפקידון אצל אנשים ידועים, ונרשמו בספר הזכרונות על שם בעליהם, ומוקצתם על שם בתי כנסיות שהוקדשו לשמה. מהרי"ץ חיבר ארבע קינות לגזירה קשה זו, אשר החרידה כל לב והשפילה עד עפר את כבוד הקהילה (סערת תימן עמוד כ"ח).

באחת מהקינות מהרי"ץ מזכיר את בית הכנסת אלשיך, וכן את בית הכנסת אלאוסטא, וכמובן את בית הכנסת בית צאלח שבנה סבו רבינו צאלח זצ"ל. וזו לשונו, אללי לי אוכור לדור הולך ודור בא, לבית הכנסת הלוי (אלשיך) והן עתה נדה כבה, כי חדלו שוחריה ואין יוצא ואין בא, לפלא נדר או בנדה. אללי לי אוכור לבית הכנסת צאלח מכונה, אשר היתה מעון ומכון לדור מעונה, הן עתה שכנה עליה ענה, אנה פנה הודה אנה. אללי לי עת אוכור לשני מקדשות חרבות, כנסת שר שלום הכהן (בית הכנסת אלאוסטא) וכנסת ההקדש, אשר היו משכן לרוכב ערבות, עתה חרבים מיסוד גוי שבא לכבות. על זאת יקונו מר בכל המדינות הרחוקות והקרובות. בתי הכנסיות נשארו בחורבן שלושים שנה, עד שעמד המלך אלמנצור עלי, בנו של המלך אלמהדי עבאס, ונתפיים בעד בצע כסף להחזיר בנין בתי הכנסיות, להחזיר בנינים כמתנתם (סערת תימן עמוד קנ"ב, ושם עמוד כ"ב).

בשנת ה'תקנ"ה רכש מהרי"ץ את הקרקע בחזרה מיורשי השר שלום עראק, ובראשית שנת ה'תקנ"ז כבר עמד בית הכנסת על תילו. מהרי"ץ מסר את נפשו לשם הקמת ובניית בית כנסת צאלח, נחלת אבותיו, ועל אף זקנותו פעל במלאו המרץ ושילם מכספו הפרטי לכל יורשי השר. הוא הקים את ישיבת בית צאלח, שהיתה ישיבה של חכמי הדור, והמשיך לישיבה הכללית שפעלה בצנעא במשך מאות שנות גלותם. ממנה יצאה הוראה ופסק הלכה לכל גלילות תימן, עד לסגירתה בתקופת המצור והרעב שאירע בשנת ה'תרס"ה, שאז נפטרו גדולי חכמיה. והתפורו הלומדים בשאר בתי הכנסת.

בית הכנסת נותר בהנהגת בני משפחת מהרי"ץ. לאחר פטירת בניו של מהרי"ץ, רבי יהודה ורבי יוסף, תבעו נושיהם את היורשים לגבות חובם מקרקע בית הכנסת, בטענה כי היא פרטית של משפחת צאלח. בית הדין הורה להביא את צוואת מהרי"ץ, כדי להוכיח האם השאיר בעלות ממונית ליורשיו על בית הכנסת.

ובצוואת כתב מהרי"ץ בזה"ל, בית הכנסת אשר כוננוה ידי להחזירה לקדמותה לה' יתעלה, בית תפילה לה', ומנוחה לנפשות רבותינו הראשונים, אשר התמידו להתפלל בו דור אחר דור, מיום גלות קהילה ה' ממדינת צנעא. ועכשיו זכיתי אני ואתם לכלל (כלומר לזכות את הכלל) לראות בני, צריכים אתם לדעת שהקמתה (וקיומה) תלוי בענותונתם לכלל. תעשו עצמכם כאסוקפה הנדרסת ותחשבו הציבור אדוניכם, ואתם עבדים להם, ואפילו קטן שביצור לפי דעתכם, דעו שהוא כאדון עליכם וכו'. כל מי שיבוא להתפלל בו, אפילו מקצות תבל, ומסר זכותו ביד הכלל, שהיו כל צרכי הוצאותיו והכנסותיו על פיהם. ולא נשארה דעה אף לירוש למנוע אותם בכל ענייני בית הכנסת, ואפילו בפתירת חלונותיו, כי כבר נהיה אותו בית הכנסת כבית הכנסת של כרכים, שנבנו על דעת כל העולם. ולא נשארה כל זכות אף לירוש שימכור, ולא לבעל חוב שיגבה חובו ממנו, ולא ימכר וכו'. ואין מניעה לשום אדם מאותו בית כנסת, כשאר כל בתי הכנסת שנבנו על דעת הכלל, ומה שהוציאו בתיקוני אותו בית הכנסת הוא מנדרי הכלל וכו' (ולנוסח הצוואה בלשון אחר, עיי' בשלחן ערוך המקוצר סימן ר"ט הערה כ"ד). לאחר עיון בצוואת מהרי"ץ, פסק בית הדין שאי אפשר לגבות מקרקע בית הכנסת מאחר שמהרי"ץ הקדישה לציבור.

יכוח על מסורת קריאת המקף בבית הכנסת של מהרי"ץ

במשפחתו של מהרי"ץ פירץ יכוח בענין מסורת קריאת המקף בספר תורה, והם הגיעו לבית הדין בראשות הראב"ד רבינו יוסף אלקארה. בית הדין הכריע על פי מה שכתב רבינו מהרי"ץ בספרו חלק הדקדוק, וז"ל השטר, מלוקח פי כניסת מו"ר יחיא צאלח תנצב"ח ב"ן יודא בן מ"ו יחיא ודוד בן מ"ו אברהם, בענין קריאת התורה וישאר כ"ד ספרים, בענין טעם המקף מה יהיה משפטו וכו', אם יקראו אותה מלעיל או מלרע. ועל דבר זה נפלה קטטה בין שניהם, זה אומר בכה וזה אומר בכה. עד שבאו לפניו לדין, והוכחנו ביניהם ונתברר לנו מספר הדקדוק שחיבר אדונינו כמהר"ר יחיא נע"ג [מהרי"ץ], שכל תיבה המוקפת משפטה לקרותה לעיל, חוץ מתיבה בת שתי אותיות דלא שייך בה לומר אותה לעיל, כגון את ואל וגם ודומיהם וכו'.

העולה מכל זה שצריך הקורא לדקדק בענינים אלו, שלא יעשה בקריאת התיבות מגרעות ח"ו, שצריך לקרות התיבה ביישוב נאה ובדקדוק. וכונתו תהיה רצויה לפניו יתברך ולא להתירה, ועליו תבוא ברכת טוב. ואין להזחילו מדרך הטוב, וכל שכן להזחילו, ובכל היו מעשיך שלם שמים. ושולם על ישראל.

על הספק חתמו רבי יוסף בן סלימאן אלקארה, רבי אברהם בן אהרן מנזלי, רבי יחיא בן שלמה אביץ, ורבי אברהם בן שלום הלוי אלשיך (מצ"ת עמוד רמ"ח).

פסק זה נכתב לפני כמאתיים שנה, שכן חתום בו הדיין רבי אברהם בן אהרן מנזלי, והוא נפטר בשנת ה'תקפ"א.

קריאת שלושה פסוקים במפסיר

בבית הכנסת של מהרי"ץ הקפידו שבמפסיר קוראים רק שלושה פסוקים. לדוגמא, בסוף פרשת האזינו, מתחילים "ומות בהר אשר אתה עולה שמה". וכן בפרשת במדבר, מתחילים "אל תכריתו את שבט הלוי", ולא מהפסוק "וידבר ה' אל משה לאמר".

ומעשה שאירע, שבשבת אחת הגיע לבית הכנסת רבי סעיד עוזירי, מבית הכנסת אלאוסטא הנוהגים כנוסח שאמי. רבי סעיד הוזמן להכנסת ספר תורה חדש, שבידו נהוג להכניסו בשבת קודש, והוחזק היה כמדומה רבי דוד צאלח. הוזמנו את רבי סעיד לקרוא מפסיר. הוא עלה לספר תורה, והוחזק כיסה במטפחת את הפסוק "וידבר ה' אל משה", והראה לו מהפסוק "אל תכריתו". רבי סעיד הרים את המטפחת, כדי לקרוא מ"וידבר", וכך על התיבה התחילו להתנצח, זה מושך מפה וזה מושך מפה. אך החזק לא ויתר לו, רק "אל תכריתו" מ"וידבר" לא קוראים, שכן הוא מנהג המקום (על פי שערי יצחק, כ"ח ניסן ה'תש"ע).

ישיבת מהרי"ץ

רבינו עמרם קורח זצ"ל בספרו סערת תימן (עמוד מ"ד) כתב בזה"ל, הישיבה הכללית היא הישיבה הגדולה שהיתה בבית הכנסת מהרי"ץ, ולפי שהיו מתקבצים שם גדולי רבני הקהילה וקובעים לימודם מאחר סעודת שחרית עד קרוב לזמן הצהריים, וממנה יוצאה הוראה לכל שואל ודורש את דבר ה'. ואף על פי שהיו ישיבות אחרות בבית הכנסת מהרי"ץ הלוי [אלשיך] ובבית הכנסת אלאוסטא שר שלום, ובבית כנסת אלשרעבי ובבית כנסת אלכסאר, אולם לא היו בהם רוב רבנים, והיו מקצרים זמן הלימוד. וכולם נכללים בישיבה זו, שנקבעה על פי יסוד הישיבה הקדומה שהיתה במדינת צנעא, עכ"ל.

בישיבה זאת למדו עשרים ושלושה חכמים, דוגמא לסנהדרין קטנה, לפי שלא פסקה ישיבה של שלושה ועשרים חברים לעם לישראל בתיומן מדור דור. היא שעליה אמר רבינו שלום שבזי זצ"ל בשירתו, וזו צנעא חית פאצת אלנעמה וכו' (קורות הזמן לרבי יוסף יצחק הלוי זצ"ל).

גם בספר רבינו יחיא אלשיך זצ"ל (חלק ג' עמוד ד') מובא שישיבה זאת נוסדה על ידי מהרי"ץ זצוק"ל. מאור גולת תימן, אשר ביסס את מנהגי יהדות תימן והעמידם על תילם. כאשר יצא שלחן ערוך של מרן הבית יוסף, וחיבורו של הרמ"א, רבים מבני קהילות תימן התכוננו לעבור לנהוג ולפסוק לפי פסקי הבית יוסף והרמ"א. או אז קם מאור הגולה מהרי"ץ זצוק"ל ואזר כגבר חלציו, ועמד כחומה בצורה, וביסס והוכיח כל מנהג ומנהג של הראשונים הקדמונים ביהדות תימן, מהראשונים ומהפוסקים ומהרמב"ם, והעמיד את מסורת יהדות תימן על תילה. אחת מתקנות הישיבה הגדולה "בית צאלח", שם למדו למעלה ממאה שנה גדולי ישראל, היתה שכל מי שחשקה נפשו בתורה, היה מקדיש זמן לשיעורי התורה שנמסרו באותן בתי כנסת, מעבר לשיעורים הקבועים שבהם השתתפו כלל המתפללים, ע"כ.

בשנת ה'תרס"ד מת האימאם, ותחתיו נתמנה לאימאם בנו יחיא. עם עלותו על כסא המלוכה, אירגן את שבטי ערב למלחמה נגד התורכים כושבי תימן. הערבים נענו לקריאתו, והמרד פשט בכל תימן. בכסלו ה'תרס"ה צרו הערבים על העיר צנעא, שבה התרכז השלטון התורכי. המצור גרם לרעב נורא, ובעקבותיו תמותה עצומה. יש אומרים, כי ארבע חמישיות מהיודיו צנעא נספו ברעב. התורכים הנוצרים הרסו את העיר, הטילו ללא רחם מסים וארנוניות על היהודים, רוששו אותם ועינו אותם עד מוות. רבים מגדולי הדור וקניו נפטרו, ביניהם רבי שלום ב"ר יחיא חבשוש ראש הישיבה הכללית, סגנו רבי שלום ב"ר שלום שמן, הדיין רבי אברהם ב"ר צאלח, והחכם באשי רבי יוסף ב"ר אהרן עמר. בתקופה זו גלו רבים אל העיירות הסמוכות לצנעא (איש ימיני חלק ג' עמוד תע"ט).

לאחר מצור זה, עקב פטירת רבינו הישיבה נסגרה ישיבת מהרי"ץ, ואז הועתק מקום הישיבה לבית הכנסת "בית אלשיך". המקום נבחר גם מחמת גילו ויפיו, ובעיקר בגלל הספריה הגדולה שהיתה בבית כנסת זה. כל טובי הלומדים שבאותו דור באו לשם, ובראשם עמדו ומסרו את שיעורי התורה, הן בקבלה והן בהלכה. בהם היו רבי חיים קורח זצוק"ל, רבי חיים אלנדאף זצוק"ל, ומהשגח רבי נתנאל אלשיך זצוק"ל, רב יחיא יצחק הלוי זצוק"ל, רבי חיים כסא זצוק"ל, ועוד תלמידי חכמים גדולים ומפורסמים (ספר רבינו יחיא אלשיך שם).

תיאור בית הכנסת

בית הכנסת נבנה באמצע הרובע היהודי, ברחוב הנקרא על שמו של מהרי"ץ. הכניסה לבית הכנסת דרך דלת גדולה וכבדה, עשויה שני חלקים מעץ יפה. מן הכניסה היו יורדים במדרגות בנויות כחצי גורן מאבן בולט שחורה ומסותתת. משם פונים אל תאים שבקירות החצר, שהיו רבובם המכריע מימין. בתאים אלו היו מתפללי בית הכנסת מניחים את נעליהם, ומכאן נכנסים לאולם התפילה. אולם זה היה מפואר בגדלו, בגובהו ובעמודים עליהם עומדת תקרתו הרחבה והגבוהה. בית הכנסת כולו מרובב בשטיחים ארוגים נצמזר עיזים, ומסביב מורונים קטנים עשויים צבעים שונים, כל מושב על פי טעם בעליו. לפני כל מושב כוה, היה מקום לילדים היושבים לפני הוריהם. הכותל הצפוני, מנגד לירושלים, היה בנוי היכלות בעלי ארבע דלתות, שתיים כפולות מהו ושתיים כפולות מהו. אלה היכלי ספרי התורה, בחלקם היו שתי שורות, זו על גב זו, מלאות ספרי תורה. בכל שורה היו כשבעה ספרי תורה. (פקדיו תימן עמוד י"ז).

תיאור נוסף על בית הכנסת כתב רבי מחפוז גרופי (בקונטרסים מגיד צדק): בבית הכנסת צאלח, פעמים מספר היתין מתפלל בה, בפרט כשיש קיבוץ עם, כמו שאבאר בסמוך. בית כנסת זה היתה גדולה עמוקה, במדרגות יורדים לה. קדושה יש בה נורא. הקהל היו כולם אנשי שם יראי אלהים. הרבה תלמידי חכמים היו עוסקים בתורה וקובעים עתים ללמוד, בכללם היה הרב הישיש מ"ו יחיא בדיח (צ"ל רבי אברהם בדיח) והרב שלום קלאון, תנצב"ה. מנהיגה ומורה היה הרב הסופר המפורסם כמהר"ר סאלם צאלח זת"ל. הוא זכה ליכנס לארץ ישראל בחיים חיותו, שם נבש"מ תנצב"ה. הרב הנזכר היה איש חיל, רחב לבב וארך אפים, עניו גם שפל בדר. היה משתדל בכבוד בית הכנסת הנוכרת. והיה קולו נעים, בפרט בליל כיפור מה טוב ומה נעים כשיקום לומר זה הפיוט לך אלי תשוקתי. שנאה וקנאה לא תמצא בה. בית כנסת זו היתה מיוחדת לתפלה כללית. כשיש עצירת גשמים או איזה צרת ציבור ר"ל, מתעניין ומכריז קיבוץ לשתי בתי כנסיות, בית אלאוצטא וזו הנוכרת וכו'. הרבנים עני העדה המנהיגים את הדור הם הראב"ד מ"ו יחיא יצחק הלוי, שני לו הרב הגאון כמהר"ר המנוח סעיד עוזירי, שלישי הוא הרב העניו שם הטוב מ"ו חיים קארה. אלו השלושה שהיו משתדלים להרבות בתפילה בזה הלשון "יא אללה חמאנא", כלומר ה' רחם עלינו.

ספר זבח תודה למהרי"ץ

הגאון רבי שלום מנצורה זצ"ל

הגאון רבינו שלום מנצורה זצ"ל, מגדולי רבני דורו, חיבר פירוש בשם שלמי חגיגה על שערי קדושה של מהרי"ץ, כנזכר לעיל. רבינו נולד בשנת ה'תקס"ג, ונפטר בשנת ה'תרמ"ה. שימש כשוחט ובודק מומחה, ובשנת ה'תר"ד נתמנה לגניד (ש"ך), תפקיד שהעמידו בפני סכנת נפשות פעמים רבות, ומפני עלילות המלכות נאלץ לברוח כמה פעמים מחוץ למקומו.

נכדו הגאון רבי יוסף יצחק הלוי זצ"ל כתב עליו בספרו קורות הזמן שהיה לו כוח זיכרון בלתי רגיל, וכל מה שלמד נחקק בלבו, והיה מלמד לאחרים דבר דיבור על אופניו. כל בתי הדין וכל בתי המדרשות בתנין היו על פי סמכותו והשגחתו עליהם. היה מתייצב לפני מלכים ושליטים לטובת עמו ישראל, מתנהג בחסד ורחמים לכל אדם. במועדים היו באים להקביל פניו בשמחה מכל התפוצות. חיבר ספרים רבים, בפרט בעניני הליכות יום יום ועניני כשרות וטהרת משפחה. אחד מספריו נקרא בשם "נר מצוה", שהוא אותיות שמו "מנצורה" בשינוי סדר.

ספק בדיון נתפרדו הסימנים

בספרו שלמי חגיגה הביא מהר"ש מנצורה את דברי מהרי"ץ (סימן א' סעיף כ"א) בדיון נפרדו הסימנים זה מזה, שהרשב"א בתורת הבית ובחידושי כתב שרש"י פסק להכשיר, ומרן בסימן ל"ג פסק כדעת רבינו חננאל לאסור. והרב מהרי"ץ לא הכריע, שמע מינה שיש פנים לכאן ולכאן. וכתב, ואני תמיה על רבי ותלמידי יחיא בדיחי שהכריעו בספרו לחם תודה כרבינו חננאל לאסור, והעיד בעדות גמורה מה שלא העידו קדמונים דקדמונו. ואפילו אני שאני רבו שלמד אצלו, לא העדתי כמו שהעיד. ולא עוד מימי לא אירע פרידת הסימנים, ולי היום כמו שלושים וחמש שנים במלאכת השחיטה וכו'. ולא עוד אלא שהייתי מתמיד אצל מהרי"ץ (רבינו יוסף אלקארה) נ"ע, ומסמך כמה שוחטים קרוב לחמש מאות שוחטים ושונים ומסדירים בבא זו, ואני מעיד על מנהג זה, והוא נער חצנו וכתב ז' כמו שאנו נוהגים, עכ"ל. ראשונה, הלא מורנו ורבינו מהרי"ץ זלה"ה מריה דאתרין, דיין דקהל קדוש צנעא ושוחט דמתא, העלה בספר שיערי קדושה סברת רשב"א ורש"י להכשיר, וסברת מרן ורבינו חננאל לאסור, ולא הכריע כאחד מהם. גם בספרו זבח תודה העלה הדעות ולא הכריע. ואחר שהאריך כתב, והתמיהה הגדולה על רבי ותלמידי שיהיה"ל לעד, איך העיד על המנהג לאסור, מה שלא העיד הנגיד הגדול מהרי"ץ, שהוא גדול בחכמה ובוקעה ובכבוד וגמיר וסביר, וכל ז' לא אניס ליה, וגם המנהגים היה בקי בהם.

עוד כתב בספרו (עמוד ק"ו), ומעשה היה בעיר צנעא יע"א, ששחט הרב רבי דוד נכדו של מהרי"ץ בהמה למצות מילה, ונמצאת הורדא סרוכה לכיסה, ופירק וביצבצה והטריץ. וכשמוע מהר"י קארה, צווה מיד שיתחזה ויתקנה לסעודה, שהיא מותרת. עמד הרב השוחט לריב עמו, ותנועונו מיד אצל הגאון כמה"ר אברהם אלשיך אללוי [הלוי] ותנוכחו עמו. והוציא מהר"ץ מחיקו פסק הקדמונים להתיר, וחתומים כמה מחכמי צנעא וחכמי נהם, ואביו של שוחט היה חותם עמהם, ונחה שקטה היתה, ועד היום אנו נוהגים להתיר, ע"כ.

ברכת כיוס הדם

בשלחן ערוך יו"ד (סימן כ"ח סעיף ג') פסק, חייב לברך קודם שיכסה, אשר קדשו במצוותיו וצונו על כיוסו הדם בעפר. וכתב על כך בראשי בשמים (ס"ק ג'), ומנהגינו לומר על כיוסו הדם (וכן היא גיסת הרמב"ם בפרק י"ד, וכן כתב בשלחן ערוך המקוצר יו"ד סימן כ"ח סעיף א'). אך דעת מהרי"ץ בשערי קדושה (סימן ח') לברך על כיוסו הדם בעפר. ובשלמי חגיגה (ס"ק ב') כתב, ותמהתי על רבי ותלמידי יהיה בדיחי שכתב בספר לחם תודה, שאם לא אמר בעפר יצא. והיפך השויה, וחלק על הרמב"ם וכו' וזבח תודה, והכנים ראשו בין הרים גדולים, שרא ליה מריה. כי כבר לימדתי אותו דברי הכללים, דרבינו הרמב"ם אפילו באלף לא בטיל. ועוד אנו אנשי התנין, קיבלנו עלינו דברי הרמב"ם באלה ושבועה, ומה כח יתוש אצל הארץ, והבן, עכ"ל.

ולמעשה, מפורש בן בספר זבחי אלהים וקרבת תודה (סימן כ"א ס"ק ו'), וכן בספר יברך הובח (לרבי יחיא קורח, סימן כ' סעיף כ"ג). וכן כתב בשלחן ערוך המקוצר (סימן קכ"ח סעיף א'), שהבירה על כיוסו הדם בעפר, ויש נוהגים שלא להוסיף תיבת בעפר. ובעריכת שולחן (סימן כ"ח) כתב כי המנהג הרווח למעשה לברך כשמוססה את הדם, על כיוסו הדם. ויש אומרים שצריך לומר בעפר, והוא שיטת מהרי"ץ.

הגאון רבי יחיא קורח זצ"ל מחבר יברך הובח

ספר יברך הובח נחתב על ידי הגאון רבי יחיא קורח זצ"ל, בנו של הגאון רבינו חיים קורח זצ"ל. רבי יחיא נולד בשנת ה'תר", והיה בכור בניו. תחילת לימודיו אצל סבו, ואחר כך אצל אביו. היה חזן מעולה ותוקע מומחה, ולפרנסתו עסק בלימוד תשב"ר, בצורפות ובהנחתת ספרים. עקב מחלתו עזב את תימן על מנת לעלות לארץ ישראל, ובסופו של דבר השתקע במצרים, ונפטר שם כבן שמונים וחמש, בשנת ה'תרפ"ט.

בהקדמת ספרו יברך הובח כתב וז"ל, שני המאורות הגדולים שהאירו חשכת הגולה, המה בית דין צדק, מחזיקו שני שקלא וטריא וכו', עמד הרב המובהק הבודק המומחה מהר"י קארה אב בית דין דק"ק צנעא, ועשה מעולה, החכם השלם כמוהו"ר מהר"ד מורחני תנצב"ה זלה"ה, עמד אסף וכו'. אחריו קם פלפלא חריףא בשקלא וטריא וסברא בכל תירוצא וקושיא, הוא החכם השלם כמוהו"ר יחיא צאלא תנצב"ה זלה"ה, עמד ועשה פעולה גדולה, והאיר גם הוא עיני הגולה. בשו"ת הנקרא פעולת צדיק על כמה דינים של ארבעה טורים ושאר פסקים, וספר עץ חיים על סדר התפילה של כל השנה, וספר זבח תודה על הלכות שחיטה ושבעים טרפיות, וספר שיערי קדושה והוא קיצור הלכות שחיטה ושבעים טרפיות. וכל מה שחיסר מהר"ד מורחני בספרו ראשי בשמים מרוב רחבת שכלו שנראה לו שאין צורך להעלותם, בא מהר"ץ והעלה בספרו זבח תודה. והכל הולך אל מקום אחד, להזיק ולחסמך את המנהג היתה כוונתם. שני אלה מופלאים בשמותם, בחכמתם ובינתם. המה כל אחד בדורו אב בית דין דק"ק צנעא וכל ערי תימן יע"א. כל בני הגולה סומכים על דבריהם, לא יזוזו מהם (אכן, מהר"ד משרקי לא כיהן בפועל במשרת אב"ד, אלא היה הרב והפוסק בעיר).

ומפני שארך הגלות ועול הזמן גבר, ולא יכלו הבאים להתחיל לשחוט ללמוד בספר ראשי בשמים וספר זבח תודה מפני שקלא וטריא וכו', עמד הרב המובהק הבודק המומחה מהר"י קארה אב בית דין דק"ק צנעא, ועשה דיני שחיטה ודיני הטרפיות בקיצור, וקרא שם ספרו זבחי אלהים. ומפני שהשמיט כמה דינים מרוב בינתו, ואילו כל עמא דינא גמירי, עמד החכם השלם הישר כמוהו"ר יחיא בדיחי תנצב"ה זלה"ה, ועשה אונים לספר שיערי קדושה של מהרי"ץ, לפי שהוא בקיצור, והעלה הדינים השייכים לספר שיערי קדושה מראשי בשמים וזבח תודה, בלי שקלא וטריא, כל להקל על הלומדים. אך מפני שעדיין צריך התלמיד להסמך ההלכה של שיערי קדושה עם החידושים של דת תורה שעשה מהר"י בדיחי ז"ל, ולנאים המתחילים ללמוד, עמד החכם השלם הדין המצוין מהר"ד יחיא יעקוב צאלא, ואור חיל לעשות קיצור כולל וכו', ויקרא שם ספרו מקור חיים, תנצב"ה זלה"ה. אולם עדיין השמיט כמה דינים, ועמד החכם השלם מהו"ר ש"ח [שלום יחיא חבישוש] יצ"ל. ועשה לספר מקור חיים מסגרת להשלים את מקור חיים, וקרא שמו קרבן תודה, עיין שם.

מלבד תפקידו כראב"ד יהודי צנעא, מהרי"ץ שימש אף כראש השוחטים בצנעא, וכן חיבר את ספרו זבח תודה אשר כולל פלפולים רבים בהלכות שחיטה. בנוסף, כתב בנושא השחיטה תשובות רבות בספרו שו"ת פעולת צדיק. מסורת מוקנים שבערבי שבתות וחגים, חילק את רוב רובו של הבשר שהיה מקבל כשכר שחיטה לעניים וכבדים, ובכל ערב שבת היה מזמין אליו כמה עסקנים מרחובות שונים, ושואל וחוקר על מצב תושבי הרחוב כמה מתפרנסים, וכל מי שחשש לו שהוא דחוק, חקר אחריו והיטיב לו בחשיא.

ספרו זבח תודה היה מפורסם לכל השוחטים והבודקים. בהקדמתו לספרו כתב מהרי"ץ, יום ליום ולילה ללילה יעצתי, ובוריות גדול נודרתו, ובגניו מלכים האדירים חיפשתי, ואוכל מתוך אוכל בדרת, וקמחא טחינא סולת נקיה טחנתי, ואת הכל בעט"ו כתבת, ובמקום שנוח לקצו"ר קצרת, וריש מלין בדרת, ולהאריך מעט לא קצתי, כי בעין יפה וטובה קרית, ואם בדרך קצרה בחירת, וגם בדרך ארוכה אחזתי, לבאר בעמדים הדינים הווקקתי וכו', וגם מעט מן המעט מדילי הוספתי ואשר קבלתי מרבותי גם הם חקקתי, ולהזכיר זכותם לך נתנוותי, בהני מילי מעלייתי אשר מספריהם לקחתי, ואת הכל על ספר קטן זה סידרתי וכו'.

בנוסף חיבר את ספר שיערי קדושה, והוא קיצור לספר זבח תודה. ספר זה נדפס לראשונה בכלכותא בשנת ה'תר"א, וכן יצא לאור עם כמה פירושים מחכמי תימן. הראשון הוא הגאון רבי יחיא בדיחי זצ"ל שכתב פירוש בשם לחם תודה, והשני הוא הגאון רבי אברהם חאזי זצ"ל שכתב פירוש בשם זבחי צדק, ובו כינה את מהרי"ץ מאריה דאתרין. פירוש שלישי כתב הגאון רבי שלום מנצורה זצ"ל, ושמו שלמי חגיגה, וכן יש לו פירוש נוסף בכת" (כמובא בספר גנוזות ותשובות חלק א' דף מ"ז).

נפישות הבהמה

בשערי יצחק הובאו דברי מהרי"ץ בזבח תודה הלכות טרפיות (סימן ט"ל ס"ק פ"ח) וז"ל, המנהג הקדום בכאן מימות קדמונים דקדמונים תלמודיים איש מפי איש, כאשר קיבל מו"ז מה"ר צאלח מפי רבותיו וזבחי הובח, וכן המנהג בכל ארצות התימן כאשר שמענו והגידו לנו מגיד אמת בעניני הנפישות וכו'. וברמב"ם כתב, ומעולם לא ראינו מי שהורה כך, ולא שמענו מקום שעושים בו כך, ואף על פי שאלו הן הדברים הנראים מתוך דברי חכמי הגמרא, המנהג הפשוט בישראל כך הוא וכו', עכ"ל הרמב"ם. הרי לך ברור ויפה לך מנהגנו, על פי הדין. ואף על פי שרבינו הרמב"ם כתב, ומעולם לא ראינו מי שהורה כך וכו', ראו אבותינו הקדמונים לסמוך על הדין ועל האמת. מטעם שאין הגויים אוכלים משחיטת הישראל במקומות אלו, ואם יחמירו שלא לעשות נפיהה על פי המנהג, יהיה הפסד גדול בממונם של ישראל. ודי להם להתנהג כפי הדין, וכמו שכתב הבית יוסף בטעם שאולונק"י שעושים נפיהה, נכתי"ד.

קצב החותך מפרקתה של בהמה

בשו"ת פעולת צדיק (חלק א' סימן נ"ז) נשאל על קצב שנוהג לחתוך בסכין את מפרקתה של הבהמה בעודה מפרקסת, אם יש לו על מה לסמוך. והשיב על פי הגמרא בפרק כל הבשר (חולין דף ק"ג ע"א), אמר שמואל, השובר מפרקת של בהמה קודם שתצא נפשה, הרי זה מכבד את הבשר וגו' את הבריות, ומכליל דם באברים וכו'. ופירש רש"י, לפי שבשעת שחיטתה היא טרודה להוציא דם, וכששובר מפרקתה מתוך צרתה אין בה כוח להתאנף ולהוציא דם והיא נחה ושוקטה, והדם נבלע באברים ומכבד הבשר, ונמצא גו'ל הבריות כשהוא מוכרב במשקל והדם שוקק, עכ"ל. ובאור דבריו, דמתוך צרתה דקאמר רש"י ר"ל צרת השחיטה, כלומר בדעוד מפרקתה קיימת עדיין יש בה כוח להוציא דמה לחוץ מתוך גניחתה, אך כששובר מפרקתה היא מיד מתה ואין בה כוח לזנק ולפלוט דמה וכו'. וסיים, וראוי להזכיר, ואם לא ישמע יש לייסרו. וכן מנהג כל הקצבים, להמתין מלחתוך הראש עד אחר שתצא נפשה, ע"כ.

טרפות דצמת הגידין

דעת מהרי"ץ בזבח תודה (סימן נ"ה ס"ק ו') דטרפות דצמת הגידין, טריפה החוזרת להכשרה, שאם נחתכה במקום צמת הגידין, ולא חתך יותר, הוי טריפה, ואם דצה לחתוך אחר כך קודם שחיטה למעלה מהם, חוזרת להכשרה. ובשערי יצחק (פרשיות תוריע מצורע ה'תש"ג) מובא שלכאורה זהו חידוש, שהרי אם נחתכה צמת הגידין, אם משאירין את המצב כך הוי טריפה והבהמה תמות, אולם אם תחתוך למעלה מזה היא תהיה כשירה. והביאור בזה, כיון שאם אין בכלל את צמת הגידין היא תחיה, כלומר אם הבהמה חולה בצמת הגידין, זה מויק לה אבל אם אין בכלל את צמת הגידין היא יכולה לחיות כך. אך דעת רוב הפוסקים בזה שלא יעזור לחתוך את צמת הגידין כדי שתחזור להכשרה, דכיון שכבר נכנס בה חולי הטרפות, שוב אין לה תקנה. אלא שמהרי"ץ פסק בזה כדעה יחידיאה, וכן פסקו בתינים, וכן מובא דין זה בהדושים וליקוטים מכתב יד מתימן, שכתב פסק זה בראשי תיבות וז"ל, אם נחתך במקום צמת הגידים, טריפה. ולפירוש זה טרפות דצוה"ט טה"ל, היינו דטרפות דצמת הגידים, טרפות החוזרת להכשרה. כלומר, שאם נחתך במקום צמת הגידים, חוזר וחותך למעלה, ומחזיר הבשר למטה עד מקום צמת הגידים, ומניחה עד שתיקשר, וחוזרת להיותרה. והביא שכך פסק מהרי"ץ בזבח תודה, וגם מורינו ורבינו שלמה חאזי של מהרי"ץ נע"ח היה עושה מעשה לעין כל, ע"כ.

כלומר, מהרי"ץ חידש כאן חידוש גדול, שלא צריכים לחכות שנים עשר חודש כדי לדעת אם הבריאה, ולא חיישינן שמא לא תחיה עד אז. אולם מהרי"ץ עצמו בזבח תודה לא כתב דבר זה כלל, וכן לא כתב זאת בשאר ספריו. הוא כתב תחתוך ותשחט, אבל לא הביא לעשות את הפעולה הזו, תחתוך ותמשוך את הבשר למטה ואז צמת הגידים נקשרה, ורק אחר כך היא כשרה. והרשב"ה הביא ראיה לדברי מהרי"ץ מהמשנה בתרומות (פרק ה' משנה ט'), סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה, טחנה אותה וחזר להכשרה. וכן העיד השוחט ובודק של העיר צנעא בדור האחרון, הר"ה רבי משה יצחק הלוי בן מהר"י יצחק הלוי זצ"ל, וכן מובא בספר מקור חיים וכלחם תודה.

בני מעיים שלא נמלחו

בשערי יצחק (פרשת וישב ה'תש"ו) מובא דעת הרמב"ם שאפילו לכתחילה מותר לבשל בני מעיים בלא מליחה. והעיד מהרי"ץ (בשו"ת פעולת צדיק חלק ג' סימן ר"מ), שראה בעיניו המנהג הקדמון פשוט, שרוחצים הכרס והמסוס בחמין ומכשלים אותם בלא מליחה, וסיים שאין לקפסל על מנהגם ז"ל. וכן הביאו המנהג בתורת חכם ושושנת המלך, שאין מחזיקים דם בבני מעיים, ומותר לבשלם בלא מליחה לכתחילה. ולמעשה, נהוג להחמיר ולמלוח גם את החלקים הללו, וזאת על אף שבזמנו של מהרי"ץ, להדינו בילדותו הקילו, כי ישנם דברים שהשתנו, עוד בתקופתו של מהרי"ץ. ואולי מה ששינו והחמירו למלחם, כי מדוע לא יחמירו למלוח, וכן הרמב"ם אומר שאסור למלוח. אם כן, מהיות טוב אל תיקרא רע. וגם מהרי"ץ אינו בא לומר שבדוקא אין למלוח חס ושולם אלא כתב רק שהמנהג הזה הוא מוסמך, ומי שעושה או שיעשה כך, עושה כדת ובדין.

רבי יחיא יצחק הלוי דורו ותלמידיו

היהודי שלולם (מפי הרה"ג רבי יוסף בדיחי שליט"א, מצאצאיו).

הגאון רבי סעיד עוזרי זצ"ל

הגאון רבי סעיד עוזרי זצ"ל נולד בשנת ה'תרכ"ט, לאביו רבי יוסף זצ"ל ולאמו נדרה לבת פנחס הכהן. בקטנותו למד תורה ושימש תלמיד חכמים, בתחילה לפני הגאון רבי יוסף קורח ובנו הגאון רבי חיים קורח זצוק"ל, וכן אצל גיסו בעל אחרון הגאון רבי שלום חבשוש זצ"ל בעל שושנת המלך, ואצל הגאון רבי חיים ב"ר יחיא הכהן עראקי זצ"ל. קורותיו הובאו באריכות בקובץ הלכה ומסורה י"ז.

רבינו החל לשמש כדיין בבית הדין משנת ה'תרע"ד, ויחד עמו נתמנה גם הגאון רבי אברהם בדיחי זצ"ל. פעם חפץ רבינו יחיא יצחק הלוי זצ"ל לפצות עובד הזמן שהקדיש לבית הדין, והעניק לו סך של חצי ריאל על ידי שליח. רבי סעיד החזיר את הכסף ואמר לשליח, תאמר למארי שבזמן שהקדשתי בבית הדין אני עושה בעבודתו סך שמינית ריאל, ולכן אין מקום שאקח סכום זה.

מעשה באחת מסעודות המצוה, שהגיש אחד הילדים תקרובת ביד שמאל. רבינו סעיד ראה שהדבר מנוגד להלכה והעיר מיד, שיטרא אחרא, כלומר שאין להגיש ביד שמאל המסמלת דינים ועבורות. רבינו יחיא יצחק הלוי חש לבושתו של הילד בפני גדולי הדור, והפסיד מיד את לשון הגמרא (בבבס"ח כ"ד ע"א), קיבל בשמאל כשר (קובץ נחלת אבות ג' עמוד קמ"א).

מעשה שהיה בשנת ה'תרפ"ו, שנת עצירת גשמים, שהגיעה בקשה מאת המלך כי על היהודים להתפלל על הגשמים. למחרת בבוקר נאספו כל הקהילה לבית החיים, ולאחר קריאת פרקי תהלים עמד רבינו יחיא יצחק הלוי זצ"ל ופתח בדרשה. הקהל הקדוש, חשם שמרמךם וחייהם, לא נעלם מעיניהם מה שאמרו אבותינו וזכרונם לברכה, אם שערי תפלה נעלו שערי דמעה לא נעלו. באנו לכאן להשתטח על קד ירד הצדיקים, אם לא עשה עמנו, יעשה למעננו ויזכור לנו זכותם. ומעשה שאמרו לו לחזני המעגל, התפלל שירדו גשמים, אמר להם צאו והכניסו תנור פסחים, בשביל שלא ימוקו. התפלל, ולא ירדו גשמים. מה עשה. עג עוגה ועמד בתוכה, ואמר לפניו, ריבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמן הגדול שאני זו מכאן עד שתרחם על בניך, והתחילו גשמים מנשפין, אמר, לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות וכו'. התחילו לירד בזעף וכו'. ואנחנו יושבים כאן, אין בתוכינו לא רבי טרפון, ולא חזני המעגל, אנשי אמונה אבדו, באים בכח מעשיהם. גבורים לעמוד בפניך, דוחים את הגזירות. חזני חלומה ולמחסה ביום זעם, וזעמים אף בלחשם, חמה עצרו בשועם, טרם קראוך עניתם, וידעיתם לעתור ולצרור. כאב רחמתי למענכם, לא השיבות פניהם ריקם. אלהינו שבשמים, שמע קולנו וקבל תפילתנו. וכל הקהל ענו אחריה, אלהינו שבשמים. אל תאבדנו באורך גלותנו, אלהינו שבשמים. אבד כל הקמים עלינו לרעה, בריחך זכור ואל תשכחנו. לאחר מכן, הזמין את רבי סעיד אלעזרי זצ"ל לפרק נוסף של תפילה (מצנעא לציון עמוד מ"א).

הגאון רבי שלום שמן זצ"ל ובנו הגאון רבי יוסף שמן זצ"ל

אחד מתלמידיו המובהקים של רבינו יחיא זצ"ל היה הגאון רבי יוסף, בן הגאון רבי שלום שמן זצ"ל. אביו היה סגן ראש הישיבה הכללית שבבית הכנסת מהר"ץ, אשר נולד בשנת ה'תר"ו. סמכותו המוסרית והרוחנית היתה גדולה והוא היה מגדולי הכמני הישיבה, תקיף בהוראותיו ובהכרעותיו. אף אב בית הדין, הגאון רבי סלימאן צאלה, נהג שלא לפסוק שום פסק בטרם נעוץ בו. רבי עמרם קורח זצ"ל כתב עליו כסערת תימן (עמוד מ"ט), אוצר בלום למקרא משנה תלמוד ואגדה, תורת סדרה בפני, סרוה כל צמא ומבקש שם דבר ה'. לא החזיק ברבנות ולא התנהג בשררה. רבינו הדור הכירו יקר חכמתו, ובדבר שהוא שקול סומכים על הכרעתו. מאד מאד היה שפל רוח, אפילו המוני ענף נהג בהם כבוד, ומשווה דעתו עם כל אדם. משאו ומתנו בצדק ואמונה, ותהי ברכת ה' בכל אשר ילך.

רבינו שלום כתב חיבור בשם פה השמן על כל ארבעת חלקי שלחן ערוך, וכתבו בגליונות ספר שלחן ערוך מגנין ארץ, הואיל ויש גיליון רחב וגדול, וכן בגלל חוסר בנייר. אמנם, הספרים נמכרו למשפחה ידיעה עשירה, ונאבד חלק ניכר ממנו, ומה שמצא נקרא שארית פה השמן. רבינו שלום נפטר בשנת ה'תרס"ה, בעת הרעב הגדול הידוע בשם "חוות אלפר", בהיותו בן ששים וחמש שנה.

בנו הגאון רבי יוסף שמן נולד בשנת ה'תרנ"ב בעיר צנעא, והתיתם מאביו בגיל שבע שנים. שימש מארי בבית הכנסת אלהאגי צנעא, ובהמשך בבית הכנסת אל ריעאני. עסק רבות בפעילות ציבורית ובחינוך ילדי ישראל, והיה נעים הליכות וירא שמים. עסק רבות בהברחת תומים יהודים ובהצלחתם מירי המוסלמים, ואף סייע בערם לעלות לארץ ישראל. חבר היה בעיר רבני צנעא, אשר העביר את כספי הסיוע לעניים ששלחה התאחדות התומים בישראל ליושבים רבים בתקום קם ועלה. רבי יוסף אף נאסר ונכלא במשך חמש שנים עשר ימים, כשתנוכח עם מוסלמי אחד וזהל נפגע ממנו, ולכן העליל עליו עלילות שווא שביכבול ביה את דתם, ורק בהשגחה ה' עליו ניצל מידיהם האכזריות.

בשנת ה'תש"ט עלה לארץ בעליה הגדולה, והיה ממייסדי המושב תעוז שבפרודור ירושלים. שם שימש מארי היישוב. לאחר שעזבו רוב יוצאי צנעא את המושב, עבר להתגורר בהרצליה, בשכונת נווה עמל, שם שימש כרב עד פטירתו בשנת ה'תשכ"א.

הגאון רבי חיים חובארה זצ"ל

תלמידו של רבינו יחיא, הגאון רבי חיים חובארה זצ"ל, נולד בשנת ה'תרס"ב. משחר לידותו ניכר בתפישתו החדה ובכשרונו הבכיר, נפשו חשקה בתורה והוא הגה בה יומם ולילה, ובכך זכה להיות מעמודי התווך הרוחניים של הקהילה. יחד עם חברו רבי יוסף שמן, למדו תורה אצל רבינו יחיא יצחק הלוי זצ"ל. בהדרגתו ועידודו נשאו עמו בנטל ההנהגה הרוחנית, ועל זאת העירונו חז"ל, גדול שימושה יותר מלימודה. ובאמת, לא ארכו הימים עד שנקראו הם על ידו לישוב לצדו, לדון עמו ולפסוק בשאלות סבוכות שבאו לפניו מכל קצו תימן. תשוקה גדולה הייתה לו לעלות ארצה, ובהדרגתה הראשונה קם ועלה, והגיע לירושלים משאת נפשו. עמד בראש ענף חיים, ואף נתמנה לחבר בית הדין של העדה, בשנת ה'תש"ח נתמנה לחבר בית הדין הרבני ברחובות ובכאר שבע (לוח בית הלוי ה'תשע"א).

מסופר עליו שלפני שהתמנה לדיין ברחובות, הגיע אל הגאון רבי יוסף משולם זצ"ל, רב העדה התומית ברחובות. רבי יוסף היה בבית הכנסת, ולאחר התפילה נישא אליו רבי חיים, ואמר לו כי הוא מעוניין לדבר עמו. ענה לו רבי יוסף, קודם נסעוד ואחר כך נדבר. לאחר הסעודה שאלו לרצונו, ושאלו רבי חיים, האם אתה מכיר את חיים חובארה? ענה לו, לא, אמר לו, דע שהרב חיים חובארה צריך להתמנות כדיין ברחובות, ואמרו ואתה מתנגד לכך. תמה רבי יוסף והשיב, איך אני יכול להתנגד, כשאני כלל לא יודע מי זה. שוב שאלו, אתה לא מתנגד? אמר לו לא, חס ושלום. וכך הסתיימה ההשקה, שהרב יוסף משולם אינו יודע שהעמוד לפניו הוא לא פחות מאשר רבי חיים חובארה עצמו. לאחר כמה ימים פגשו בנו של רבי יוסף משולם בירושלים, ונודע לו שהוא רבי חיים חובארה, ואז הודיע לו כי אביו חפץ שייגע אליו. ואכן, כשרבי חיים הגיע אליו, שאלו רבי יוסף, מתי אתה מתחיל להתמנות דיין ברחובות? רבי חיים הודיע לו שהוא מחפש דירה להשכרה. אמר לו רבי יוסף אמר לו, אם כן אני מתנגד. התפלל רבי חיים, ומיד המשיך רבי יוסף: אני לא מוכן שתגור בבית אחד, אלא כאן בבית. רבי יוסף הקצה לו חדר בביתו, ורבינו חיים דר בביתו במשך שלש שנים. (הלכה ומסורה כ"ב). רבי חיים נתבקש לבית עולמו כחודש שבט שנת ה'תשכ"ב.

הראב"ד הגאון רבינו יחיא יצחק הלוי זצ"ל, בני דורו ותלמידיו

הגאון רבי יחיא יצחק הלוי זצ"ל נולד בעיר צנעא בירת תימן בשנת ה'תרכ"ה, לאביו רבי משה מחשובי וראשי העדה, ולאמו מרת רומיה בת הגאון רבי שלום מנצורה זצ"ל. בילדותו הצטיין רבינו יחיא בכישרונות גאונים, ובהיותו בגיל שש שנים קרא תרגום הפרשה לפני הקהל בשבת בעת קריאת התורה, לפי כל כללי הדקדוק כמנהג תימן. בהיותו כבן תשע עשר, היה מלמד תלמידים משנה ועין יעקב, וממלא מקומו של רבו בעת העדרו. כבר בהיותו בגיל אחת עשרה שנים היה בקי בכל הלכות שחיטה וטריפות, וראב"ד צנעא הגאון רבי שלמה אלקארה זצ"ל סמך את ידו עליו לשחוט כשגדול עומד על גביו. בבחרותו עמל בתורה יומם ולילה, והיה כמעט היחיד שידע תלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי. בשעות הבוקר למד בישיבתו של הגאון רבי שלום חבשוש זצ"ל בעל שושנת המלך, ובבילות למד בישיבתו של הגאון רבי חיים קורח זצ"ל. כן קיבל תורה מהגאון רבי אברהם בן רבי יוסף אלקארה זצ"ל, ושניהם קיבלו מהגאון רבי יוסף אלקארה זצ"ל, שקיבל ממנהר"ץ עצמו.

בשנת ה'תרס"ב, כאשר נפטר הגאון רבי שלמה צאלה זצ"ל ראב"ד צנעא, התאספו חכמי וחשובי הקהילה לבית הכנסת מהר"ץ, והוחלט להטיל גורל מי ימלא את מקומו, ורבינו יחיא שהיה מגדולי חכמי הישיבה היה בין המועמדים. לאחר אמירת פרקי תהלים ופסוקים שיש בהם סגולה לכך, כתבו את שמות הרבנים בפתקאות, והניחו בהיכל ספר התורה. ילד בגיל שבע נשלח לקחת הפתקה, והנה עלה שמו של רבינו יחיא. מרוב עונוותנות לא הסכים לכך, ולכן הטילו גורל פעם שניה ושלישית, אך בכל פעם יצא שמו של רבינו. משכך, החליטו פה אחד כל הרבנים להכתירו למשנה חשובה זו.

שיטת לימודו של רבינו יחיא יצחק הלוי

מאת בנו הגאון רבי חיים יצחק הלוי זצ"ל רב העיר של הרצליה

זמני הלימוד היו בעיקר בלילה, בשעות המוקדמות. כדברי חז"ל "אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה" (רמב"ם פרק ג' מהלכות תלמוד תורה הלכה א'). ובפטר שיהיה תימן היו עוסקים במלאכתם ביום, וישיבות לתמוך בהם לא היו. מבחירי צעירי הדור היו משכימים קום בעוד השעה מוקדמת, ובאים לבית מדרשו של הרב הידוע כמקום להרצת תורה ממנו יצאו תלמידי חכמים גדולים.

על פי רוב היה הרב המקדים לפתוח את שערי בית מדרשו, לבאים להגות בתורה. לפני הלימוד היו מדליקים עששיות של נפט, אשר לאורן למדו כשאל ארבע שעות. הרב היה עטור בתלמידיו, כשהם יושבים לפניו מחכים לאמרי פי שיחם חן.

הרב הודיע את הדף הנלמד, ומיד פתחו הגמרות, כאשר לשנים שלשה תלמידים היתה גמרא אחת. אף על פי כן היו הכל שוררים בהשראת נחת, בבחינת "היושבט בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני". בתחילה היה שונה, ואחר כך פרשט. קריאתו את הסוגיה היתה בשיטת המיוחדת, כמיתון וניחותא. בדרך קריאתו נתן היה להבחין בקושיא ובתירוץ, על פי הרמת קולו והנמכתו. על פי שיטת קריאה זו, ניתן היה להבחין במה מדובר בסוגיה הלמדת.

לאחר ששנה, היה פושט ומפרש על פי המפרשים, ומסביר היטב את מהלך הסוגיא. תוך כדי לימוד היו התלמידים מעלים שאלות להבנת הלימוד, והוא תמיד השיב להם בטוב טעם ודעת.

דרכו בקודש היתה להוסיף ולשאל את התלמידים שאלות כדי להחדם, וכן לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא כסברא שורה. עיניו היו פקוחות על כל התלמידים, ואם הרגיש בתלמיד שלא הבין את הסוגיא, היה מוסיף להסביר לו בנועם.

רגיל היה לומר, שזוני בתחילה, וזהי חרישה. מסבירים ומפרשים, וזהי זריעה. וכשהחזירים לשנות את הסוגיא ביחד בקול רם ובענינה אומר להם, איך זיל גמור בבית, כלומר לחזור ולשנות שנה קצוה. בחלל עולמו ניסרה התקוה והאשפיה להעמיד תלמידים הרבה (אבות פרק א' משנה א'), על מנת להנחיל תורה מדור לדור (נדפס לרגל שמונים שנה לפטירתו, בתוך חוברת ברייתא דאבות).

פטרותו

רבינו יחיא יצחק הלוי זצ"ל ציפה וערג לחנון את עפרה של ארץ ישראל הקדושה, אך טרדותיו ונהגת הציבור מנעו זאת ממנו. בנו רבי משה זצ"ל, השוחט ובדק, המוהל ופרנס הקהילה של צנעא, סיפר על אביו, שכשהיה שר את השיר לקראת שבת, ומגיע לקטע ונעלה לציון, היה מוריד דמעות מרוב התרגשות וערגה לזכות לעלות לארץ ישראל.

רבינו נפטר משברון לב עקב המחלוקת שפרצה בזמנו, בהיותו בגיל ששים וחמש שנים, בחודש סיון שנת ה'תרצ"ב, והותיר חלל רק ביהדות תימן.

הגאון רבי יוסף בדיחי זצ"ל

כבר בגיל צעיר, בהיותו כבן שלשים ושלש, שימש רבינו יחיא כדיין, וחתם על פסק של בית הדין מיום כ"א תמוז שנת ה'תרס"א ל"ב, יחד עם הדיין הגאון רבי יוסף בדיחי זצ"ל שהיה אז כבן שמונים שנה (ועיין בשולחן ערוך המקוצר סימן ר"א סעיף א'), ובהערה קל"ט).

הדיין רבינו יוסף בדיחי זצ"ל נולד בשנת ה'תק"פ בערך, האריך ימים ונפטר כבן תשעים שנה בשנת ה'תרע"א. היה מגדולי חכמי דורו ומתלמידי הלימודים בישיבה הכללית שבבית הכנסת מהר"ץ, שימש כחכם באשי, אך לאחר כשנה מיהר להתפטר מצורה צרורה כפיות טובה זו (עיין בסערת תימן עמוד ז'). בהיותו מעשירי הקהל ומן העוסקים בצרכי ציבור, העושים ומעשים למען הצדקה, שיגרו אליו בשנת ה'תר"ס גדולי רבני ארץ ישראל, ביד שד"ם, איגרת לבקשת תמיכה. באותה שנה הופנתה אליו איגרת נוספת לאסוף צדקה בידי הגאון רבי אברהם אלנדא זצ"ל, ששימש באותה תקופה שד"ר מירושלים לתימן. חתנו היה הגאון רבי שלמה בדיחי זצ"ל, המביא בספרו עולת שלמה (עמודים רס"ח, שכ"ו) חידושים מכתבית ידו של חותנו (איש ימיני חלק א' עמוד ת"כ).

רבי יוסף כתב הקדמה לדיואן רבי שלום שבזי, ובה כלל דברי מוסר על המשוררים כמו צפיריים. הקדמתו נדפסה בדיואן אפתחה שיר (שיצא לאור בשנת ה'תש"ט) וז', יען כי ראיתי שעוריה, וח'ו פשתה המספחת בקצת בני עמינו, המהגים ומצפצפים יותר ויותר כפליים מצפצפן צפרים חיות, בבתי משתאות, בפרט בעת ובעונה הזאת, אשר כביכול צבאות מעלה לה יאות וכו'. והני מלמדך תורה על רגל אחד ולא תאבד, מה דעלך סני לחברך את תעביר, אשר אשר הטריח את עצמו והתקין כל צורך הסעודה באהבה, ונמצא דמך על קו כי.

האימאם אהב את החכם באשי רבי יוסף, והיה מקובל שכל משפט מסובך שלא מצאו בו פתרון, היו מגישים לפני האימאם. מיד פעם היה רבי יוסף יושב לצדו, ואם היה מעורב במשפט יהודי, היה האימאם נותן לרבי יוסף את הכבוד לפסוק את הדין. מעשה ויישב האימאם לשפוט את העם, והגיע לפניו שיר ועמו יהודי אסור באויקים. השייך פתח דבריו, באמרו שזה היהודי מחלל את קברות המוסלמים, כי כשעובר על קברות היהודים הולך את מנעוליו, אך כשהוא עובר בקברות מוסלמים נכנס בנעליו, ובכך מזלזל במוסלמים. לא ידע המלך כיצד לשפוט, ובקש מרבי יוסף שיפסוק את הדין. ענה רבי יוסף, שהיהודי משוחזר. שאל המלך, מהו טעם הדבר. השיב לו רבי יוסף: היהודים קבורים בבית הקברות, ועל כן צריך לכבדם, אבל המוסלמים "שאהידים", הם לא נמצאים בבית הקברות אלא בשמים... הסכים המלך, ופטר את